

**Selvmondsforebyggelse blandt
udsatte grupper af børn og unge -
Fortællende samvær som pædagogisk metode.**

Forord

Fra oktober 2002 til januar 2003 har vi med økonomisk støtte fra Center for Selvmordsforskning gennemført forsøgsundervisning for studerende på den ordinære uddannelse ved CVU Fyn, Fyns Pædagogseminarium. Støtten fra Center for Selvmordsforskning er en del af puljen af midler til forebyggende forsøgs- og udviklingsarbejde i selvmordsforebyggende undervisning på grunduddannelserne.

Med et narrativt pædagogisk udgangspunkt afprøvede vi en metode, bestående af fortællende samvær, empatisk forståelse og refleksion med henblik på at udvikle de studerendes indsigt og handlemuligheder i mødet med truede børn og unge.

Rapporten er en beskrivelse af projektet samt af de overvejelser vi har gjort os i forbindelse med gennemførelsen og evalueringen. Vi håber hermed at kunne være inspirerende for lignende projekter, som handler om forebyggende arbejde med børn og unge.

Vi er meget taknemmelige for den velvilje og positive deltagelse projektet har mødt blandt studerende, ledelse og medarbejdere ved Fyns Pædagogseminarium, Lillian Zøllner og Inge Jacobsen fra Center for Selvmordsforskning og ikke mindst blandt pædagoger og børn i de involverede institutioner og plejefamilier.

En særlig tak til Rikke B.P., Maria, Eva Cathrine, Marie, Rikke H.K., Mette Andrea, Stine, Heidi, Kristina, Helle og Lisbeth, som var meget aktive, engagerede og inspirerede studerende gennem hele projektførelsen.

Rammerne for undervisningen

I forsøgs undervisningen indgik 11 studerende, som havde valgt forsøgsundervisningen som et særligt tilrettelagt forløb i deres specialpædagogiske projekt. Det specialpædagogiske projekt er normalt et 6 ugers forløb ved afslutningen på 5. semester i den ordinære uddannelse, hvor de studerende efter egnet valg og i grupper på 4 – 5 personer skal planlægge og gennemføre en musik forløb for en gruppe af børn, unge eller voksne med særlige behov (fysisk - , psykisk eller socialt handicappede).

I forsøgs undervisningen havde vi (lærerne) valgt aktiviteten ”fortællende samvær” og afgrænset målgruppen til psykisk- og socialt udsatte børn og unge. Forsøgsundervisningen indledtes med fælles 2 ugers forløb med fortællende samvær og faglig refleksion efter nedenstående plan, som efterfulgtes af en 4 ugers projektperiode, hvor de studerende i 4 grupper valgte at fordybe sig i forhold til et centralt fokusområde i relation til en overordnet målgruppe(eksempelvis piger med spiseforstyrrelser, børn anbragt uden for hjemmet etc.), samt gjorde sig praktiske erfaringer med anvendelse af fortællende samvær med grupper af børn og unge. I projektførelsen var der en ugentlig vejledningsdag, hvor grupperne fik vejledning af hinanden og af os som undervisere. Projektarbejde blev fremlagt i en skriftlig rapport fra hver gruppe samt i en mundtlig præsentation ved afslutningen af forløbet på seminarieret under overværelse af implicerede pædagoger samt Inge Jacobsen fra Center for Selvmordsforskning.

Tilrettelæggelse og gennemførelse af undervisningen.

Undervisningen byggede på tidligere erfaringer med anvendelse af fortællende samvær (erindring, livshistorie og fortælling) i undervisningen på Fyns Pædagogseminarium, som i en årrække har fokuseret på at udvikle en musisk dimension i uddannelsen af pædagoger. Disse erfaringer er opsamlet i en artikel (internt publiceret) forfattet af undertegnede lærere, som blandt andet lå til grundlag for ansøgningen om økonomisk støtte til Center for Selvmordsforskning, og som de studerende fik som vores skriftlige oplæg til undervisningen.

Af hensyn til læserne af denne rapport, vil vi her omtale et par grundsynspunkter fra dette oplæg:

Handlingsmulighederne for børn og unge, der finder livet for svært, er præget af de muligheder kulturen anviser. Derfor er narrativt forebyggende arbejde også en ændring af kulturansvar og – forståelse. En opvækst med mange fortællinger og med aktive og nærværende lyttere giver narrativ kompetence og dermed bedre muligheder for at formulere sig og give udtryk for følelser og erfaringer i situationer, hvor man er trængt eller er i krise, og dermed har man, efter vores opfattelse, også flere og andre løsningsmodeller, end selvmordsforsøg og anden selvdestruktiv adfærd.

Umiddelbart tror mange, at det at lytte er nemt og en naturlig del af vores kommunikation. I virkeligheden er det sjældent, at der bliver lyttet aktivt og med alle sanser. Ofte lytter vi med ”ord i mund”, altså mens vi tænker på, hvad vi selv vil fortælle, når der bliver plads. Vi kan derfor ikke lytte med alle sanser, og mange budskaber forsvinder, når vi ikke lytter bagom eller ser de budskaber, der formuleres af kropsudtryk. Gennem fortælling og intensiv lytning åbnes for denne nonverbale kommunikation. Der sættes ord på følelser, og der lyttes til de følelser, der er så dybe, at de endnu ikke når ordet. Lytterens rolle er lige så vigtig, og i pædagogisk arbejde endnu vigtigere, som den aktive fortællers.

De narrative metoder tager udgangspunkt i situationer fra det virkelige liv, hvor fortællingerne opleves gennem sanser, følelser og emotioner¹. Tredelingen er her vigtig, idet vi mennesker opfatter, reagerer og bearbejder de indtryk, fortællingerne giver, udfra hvilke af de tre områder vores pædagogiske og psykologiske kompetencer er funderet. Dette afhænger af hvilke erfaringer og hvilken udvikling, vi hver især har gennemgået, som har gjort os til de mennesker, vi er – sansehandlende, følelshandlende eller refleksive. Vores refleksive kompetencer bliver gennem narrationernes virksomhed styrket, og vi opnår derigennem en pædagogiske forståelse der bygger på et holistisk menneskesyn. Følelser og handling bliver derigennem forenet i vores identitetsdannelse.

Det at fortælle om sine tanker og følelser kan i sig selv virke afklarende og lettende, og når man deler sine oplevelser med andre i fortællingens form, åbner det ofte nye muligheder og nyt håb.

¹ Vi skelner i vores forståelse mellem følelser og emotioner forstået således, at emotioner er de moverede følelser, dvs. de refleksive følelser, som vi efter overvejelser har flyttet ud i de nyeste hjernestrukturer (frontalsystemet) og bearbejdet efter de erfaringer vi hver især måtte indeholde.

Fortællende samvær giver ydermere pædagogen indsigt i, hvordan mennesker, som han / hun er omsorgsperson for, tænker og føler, og frem for alt er det et vigtigt signal om, at man godt kan fortælle pædagogen om de svære spørgsmål, man måske går og bakser med.

For oprigtig indlevelse i og forståelse af en narrativ pædagogisk metode var det vigtigt for os, at de medvirkende studerende personligt fik afprøvet fortællingernes indvirken og udviklende kraft, og at de i praksis fik oplevelser og erfaringer med høre og rumme svære ting, som kommer frem når der fortælles personligt.

Vi havde til hensigt, at lade metoden være selvudviklende, og vi havde derfor opsat nedenstående betingelser og rammer, som ubetinget skulle overholdes. Vi havde også orienteret de studerende om nødvendigheden af at respektere sine egne og andre grænser, ligesom vi havde orienteret dem om den mulige fare, som det psykiske fænomen ”tendens til åbenhed” indebærer.

Nedenstående planer blev udleveret til de studerende ved starten af undervisningen:

Mål: (projektet generelt)

- At afprøve metoder til at bruge fortællende (narrative) samværsformer i pædagogisk arbejde med henblik på at integrere disse i pædagoguddannelsen som en mulig kommunikationsform i forbindelse med svære samtaler, som pædagoger har brug for at kunne indgå i.
- At fremstille en rapport om forsøgsundervisningen, som kan bruges som inspiration for andre uddannelsesinstitutioner i MVU området.

Mål: (for de studerende)

- At afprøve forskellige former for fortælling som indgang til samtaler om egne erfaringer om emnet.
- At erhverve viden om og indsigt i de kulturelle, samfundsmæssige og psykologiske teorier omkring det narrative og dets betydning for den enkeltes identitet og personlighed samt for kommunikationen mellem mennesker.
- At undersøge sammenhængen mellem egen livshistorie og rollen som samtalepartner for suicidale børn og unge,
- At få erfaringer med narrativ kommunikation og med dets anvendelse som kommunikationsform.
- At udvikle empatisk forståelse.

Program:

Undervisningsdelen (2 uger):

1. Fortællende samvær med udgangspunkt i fælles temaer i relation til emnet ex.:
 - Udvikling af egne narrativer gennem fortælling og lytning
 - Diskussion af perspektiver
2. Psykologiske teorier omkring det narrative herunder mestringsteorier, neuropsykologi samt følelsernes perception.
3. Kulturhistoriske synsvinkler på det narrative. Oplæg og debat.
4. Signaler på sårbarhed. Oplæg og debat.
5. Social og psykisk udvikling gennem narrationer. Oplæg og debat.

Projektdelen (4 uger):

6. Projektarbejde i forhold til en udvalgt målgruppe, som deltagerne vælger gruppevis (2 – 5 studerende pr. gruppe). Grupperne får vejledning både af undervisere og praktikansvarlige.
7. Projekt opgaver formuleres og godkendes af praktikansvarlige.
8. Skriftlig projektopgave afleveres.
9. Mundtlig fremlæggelse for holdet og vejledere.

Dagsprogram for undervisningen: (2 uger)

- 8.30 – 9.30 Tanker om det der skete i går (refleksioner, informationer, faglige vinkler)
10.00 – 10.45 Første fortællerunde (efter udleveret tema og efter aftalte regler)
11.00 – 11.45 Anden fortællerunde (do)
12.30 – 13.15 Hvad har vi erfaret/lært af dagens fortællinger (refleksion).
Vi (lærerne) tematiserer, sætter faglige vinkler på og udfordrer.
13.15 – 14.00 Undervisning om udvalgte emner og temaer (programpunkt 2 – 5)

To af dagene var der afsat tid til at de studerende kunne forberede deres projektarbejde, lave problemformulering og træffe aftaler med institutioner og særligt sagkyndige, som de gerne ville besøge i projektperioden.

Vi havde et fast undervisningssted, og havde indrettet lokalet med to mødesteder:

- En rundkreds af almindelige stole omkring et fad med fyrfadslys (til fortællerunder)
- En bordopstilling, hesteko mod tavle, til fælles refleksion og undervisning.

Vi lagde meget vægt på at de to funktioner ikke blev sammenblandet, altså at der ikke forekom nogen kommentarer, diskussioner eller almindelig snakken i fortælle rundkredsen. Det er efter vores erfaring nødvendigt, da vi alle er så vant til, at vi hele tiden kommenterer og snakker videre på hinandens fortællinger, hvilket selvfølgelig er godt og anvendelig i mange sammenhænge, men i denne sammenhæng bryder det magien og dybden i det fortællende samvær.

Aftale om regler i fortællestunder:

- At vi aftaler nogle faste samlinger med en længde, som er behagelig for alle.
- At vi sidder roligt sammen og venter på den næste fortæller i stilhed.
- At vi fortæller frit og ukonventionelt, dvs. om en enkelt episode, som man kommer i tanke om, en del af en historie, man lige husker, en vision, en fornemmelse og hvad som helst, der kan fortælles, dvs. uden tanke for genremæssige krav som begyndelse, slutning, miljø m.m., og det vil sige, at man bare slutter med et ”og det var det”, når man ikke kan eller vil fortælle mere.
- At vi ikke kommenterer og vurderer hinandens fortællinger positivt eller negativt, men kun svarer en fortælling med nye fortællinger. Gode fortællinger skaber eftertanke og stilhed - og/eller sætter af til nye fortællinger.
- At vi afprøver forskellige temaer/metoder som udgangspunkter for fortællinger, men man må gerne fortælle frit, hvad der dukker op, når man hører de andre fortælle.

Undervisningsmateriale/litteratur

Temaer:

Nedenstående temaer var vores oplæg til fortællende samvær på hele holdet, nogle temaer blev givet dagen før, andre ved starten af de enkelte fortællerunder (som varede omkring 45 minutter). Der er medtaget flere variationsmuligheder omkring de enkelte temaer for at åbne op for fortællinger, og for at vise mulige vinkler.

1. 3 persons fortællinger (*mulighed for distance men også for spejling/overføring og lignende*):
 - fortæl om en person.....
 - der var meget ked af det
 - der var meget alene/ensom
 - der var meget ulykkelig
 - der var meget vred
 - der følte sig meget grim
 - som tænkte på at tage sit eget liv.
2. 1. persons fortællinger (Jeg):
 - En gang blev/var jeg meget ked af det/ensom/ulykkelig.
 - Jeg kunne slet ikke holde det ud....
 - Jeg viste slet ikke hvad jeg skulle gøre....
 - Pludselig blev jeg meget bange/vred/.....
 - Fortæl om et menneske der har betydet noget særligt for dig.....
 - Et menneske, der bragte dig trøst, støtte, gav lindring etc.....
3. Lokaliteter: (*introduceres med sanseoplevelse, hvor vi kigger erindringen efter med sanserne*):
 - Fortæl om et rum/værelse, som du godt kan lide at være i.....
 - Fortæl om et sted, som gør/gjorde dig bange/ked af det.....
 - Fortæl om et hus, som du kender godt og godt kunne lide at være i.....
4. Dyr, ting og væsner:
 - Fortæl om et dyr/ en ting/ et væsen, som er/var god, at have hos sig... (*brug af sanser føle, dufte, se.....*)
 - Hvis jeg var et dyr/ ting/væsen vil jeg gerne være ...?? Fordi....
 - Mit yndlingsdyr er ?? fordi.....
5. Eventyr:
 - Hvis jeg var i et eventyr, så var jeg en, som var, kunne..... (*hvilke figurer man vælger, er der et personligheds mønster?*)
 - Fortæl et brudstykke af et eventyr, som du husker specielt godt. (*hvad er det for eventyrbilleder, som du spejler dig selv i*)
 - Fortæl dit yndlingseventyr... eller det du husker af det....

Litteraturliste:

Nedenstående litteraturliste er en bruttoliste, som rummer de titler vi har brugt og fundet interessante som undervisere. Stort set alle titler var fremlagt til gennemsyn og inspiration i undervisningslokalet med mulighed for, at de studerende kunne orientere sig bredt, stille spørgsmål og få vejledning til de fokusområder, som de valgte at fordybe sig i. Der blev kigget meget på bøgerne og alle studerende læste meget i forløbet, og inddrog det i drøftelserne på holdet. Vi omtalte regelmæssigt litteratur fra listen og kom med forslag til læsning og fortsatte studier. Det skal bemærkes, at de studerende på trods af stor interesse fandt megen af den anførte litteratur om narrative teorier og ideer svært tilgængeligt. Vi vil undersøge mulighederne for at udgive særligt tilrettelagt materiale om dette.

Lea Sand og Peter Berliner: "Psykologisk debriefing og narrativitet", i Psyke & Logos nr. 1, 1988, DPF

"Sociologisk udfordring til psykologien", red. Af Jan Tønnes Hansen & Mads Hermansen, Klim, 1999.

"Det narrative – fra metapsykologi til puslebord" af Peter Hallgård Christensen, Elisabeth Hansen og Hans Vejleskov, Skrifter for Småbørnsforskning nr. 9, Kroghs Forlag, 1997.

"Synspunkter på selvmord – en debatbog", red. Af Henrik Schiødt, Center for Selvmordsforskning, 1998.

"Socialpsykologi – en introduktion", af Rolf Kuschel & Per Schultz Jørgensen, Frydenlund / Psykologi, 2002.

"Tænkning og sprog", 1 + 2 af Lev Semenovich Vygotsky, Jans Reitzels Forlag, 1976.

"Helbredets mysterium" Aaron Antonovsky,

"Den talende tavshed – selvmord og selvmordsforsøg som talehandling" af Elene Fleischer, Odense Universitetsforlag, 2000.

"Livets fortællinger – en bog om livshistorier og identitet", Marianne Horsdal, , Borgens Forlag, 1999

"Livshistorier i pædagogisk arbejde, Birthe Juhl Clausen og Jørgen Lauritzen, Semi- forlaget 1997

"Vilje og vilkår – Identitet, læring og demokrati", Marianne Horsdal, Borgens Forlag 2000

"Børnekultur og andre fortællinger", redigeret af Carsten Jessen m.fl., Syddansk Universitetsforlag 2002

"Uddannelseskulturen" Jerome Bruner, Socialpædagogisk Bibliotek, Gyldendal 1998

"Eventyrmetoden – En genvej til dialog med børn", Jan Arrhenius m.fl. Socialpædagogisk Bibliotek Munksgaard/Rosinante 1995.

”Iagttagelse og fortælling – Pædagogisk iagttagelse og beskrivelse af børn” Søren Smidt og Henning Kopart, Forlaget Børn og Unge, 1998.

”Narrativ Terapi”, Geir Lundby, Socialpædagogisk Bibliotek, Gyldendal, 2000

”Narrativ oprejsning – Når identiteten er gået i stykker”, Socialpædagogisk Bibliotek, Gyldendal, 2002.

”Samtalebilleder – En vej til bedre kommunikation med børn” Socialpædagogisk Bibliotek, Gyldendal, 2002.

Dansk Pædagogisk Tidsskrift 1, februar 2001 , Tema: Fortælling, erfaring og læreproces side 2 – 53.

”Kan omsorg læres ? – Fortellingen som pædagogisk hjælpemiddel” Elisabeth P Seljelid, Fagbogsforlaget, 2002 (norsk)

”Tid og Fortælling – Introduktion til Paul Ricoeur”, Peter Kemp, Aarhus Universitetsforlag, 1999

”En hermeneutisk Brobygger – Tekster af Paul Ricoeur” Red. Mads Hermansen, Forlaget Klim, 2002.

”Fortælleren og andre essays” Walter Benjamin, Gyldendal, 1996

”Eventyrbussen – evaluering af et rullende kulturværksted for børn i Odense kommune”, red. Kåre Larsen, Kultursekretariatet, Odense kommune, 1998

”Praktisk visdom” om Paul Ricæurs etik af Peter Kemp, Forum, 2001.

”Mennesket er en fortælling”, tanker om kunsten at samtale af Clarence Crafoord, Hans Reitzels Forlag, 1996.

De studerende brugte Center for Selvmordsforsknings hjemmesider og materialer herfra og fandt det velegnet og tilgængeligt for deres arbejde.

De studerendes projektopgaver:

”Om brugen af en narrativ metode i pædagogisk arbejde” af Helle Straarup og Lisbeth Haupt Jørgensen, januar 2003.

Opgaven sætter fokus på 12 – 15 årige piger og deres venskaber.

”Fortælling og selvmord – om brugen af fortælling i det selvmordsforebyggende arbejde med børn og Unge” af Heidi Schow og Kristina Thorsen, januar 2003.

Opgaven sætter fokus på 14 – 18 årige, der lider af spiseforstyrrelser, og som anses for at være i risikogruppe for at begå selvmord.

”Narrativ tænkning i pædagogisk praksis” Rikke Holmgaard Krogh, Mette Andrea Vindbjerg Hansen og Stine Black, januar 2003.

Opgaven sætter fokus på 13 – 17 årige piger, som er anbragte uden for eget hjem.

”Fortællende samvær som pædagogisk redskab i arbejdet med selvmordstruede unge”
Rikke B Pedersen, Maria Lundgaard, Maria Andersen og Eva Cathrine Fischer, januar 2003.
Opgaven sætter fokus på anvendelse af fortællende samvær med selvmordstruede unge.

Opstående opgaver er tilgængelige ved henvendelse til undertegnede eller til biblioteket på CVU Fyn, Fyns Pædagogseminarium, Lucernemarken 1, 5230 Odense S.

Erfaringsopsamling

Evaluering af undervisningsdelen:

I gennemførelsen af undervisningsdelen kom den efterfølgende samtale og refleksion til at fylde relativt mere end planlagt. Dette skyldtes, at dybden og indlevelsen i det fortalte var overraskende stor, hvilket medførte en anelig intensitet i de efterfølgende refleksioner, hvor de studerende demonstrerede god indsigt i narrative metoders udvikling og muligheder i det pædagogiske arbejde, i forståelse af empati og omsorg samt i betydningen af de relationer, der udvikles mellem mennesker, når der bliver lyttet aktivt og intenst.

For os som undervisere gav disse refleksioner hele tiden de bedste muligheder for at knytte ny viden og faglige udfordringer til de studerendes indsigt og overvejelser. Det sidste betød, at en del af de planlagte, mere traditionelle foredrag, kunne beskæres og i nogle tilfælde udelades og erstattes af de teoretiske indfaldsvinkler, der passede i situationerne.

I undervisningsdelen startede vi hver dag med en opsamling, hvilket viste sig meget frugtbart, da mange studerende gjorde sig mange tanker om forløbet og den foregående dags oplevelser i deres fritid. Hvilket også understreger den personlige dybde, som det fortællende samvær bevægede sig i hos de studerende.

Den daglige evaluering af forløbet viste klart en bevægelse hos de studerende imod en narrativ selvforståelse, empatisk udvikling samt refleksivitet over egne og andres narrationer.

Undervejs i forløbet kom der mange udtalelser fra de studerende om formen og om den måde som fortællende samvær virkede på dem, vi har valgt et udsnit af dem, som de er noteret i undervisernes dagbog.

Omkring formen fortællende samvær blev der blandt meget andet sagt:

- *Det var en stor glæde, at opleve ejerskab til fortællingerne.*
- *Man skal lære, at blive lyttet til.*
- *Jeg følte mig tryk ved de formulerede regler.*
- *Planlagte og forberedte fortællinger var dybere end de spontane.*
- *Jeg følte tryghed ved den neutrale lytteform og udeladelsen af kommentarer til de enkelte fortællinger.*
- *Centralt at blive lyttet til og at have opmærksomme lyttere*
- *Det var en meget anderledes fornemmelse at være ”tvungen” neutral lytter.*
- *Overraskende hvilken påvirkning situationen medførte – meget mere intens end tidligere oplevet.*
- *Oplevelsen af intensitet meget psykisk krævende.*
- *Tillid og nærvær medfører tryghed*
- *Rummelighed til at være den, jeg er.*

I første omgang er det provokerende som studerende og underviser at være tvungen til stilhed, mens man venter på den næste fortælling i rundkredsen, men efterhånden opdager man, at det faktisk er rigtigt rart og godt for det fortællende samvær. Efter vores opfattelse ændres karakteren af lytningen, fordi man ikke længere lytter med ord i mund (kommentarer, bemærkninger etc.), men at man koncentrerer sig om sine egne tanker om den fortælling, som man lige har hørt. Et andet

aspekt, som blev fremhævet mange gange, er spørgsmålet om ejerskab til fortællingerne. Efter vores opfattelse giver formen mulighed for at fortælle meget personlige oplevelser og tanker i kredsen, uden at man af den grund føler, at man har udleveret sig selv. Man behøver ikke at forklare eller forsvare noget bagefter, men bevarer ejerskabet til sine egne fortællinger.

Om de følelses - og erkendelsesmæssige muligheder i fortællende samvær blev der blandt andet sagt:

- *Man rummer en enorm viden i sine egne narrationers genkendelighed og tryghed.*
- *Vi bruger vores egne narrationer i vores omsorgsforståelse (empatiske overskud)*
- *Overraskelse over inspirationen i fortællekredsen. "Jeg havde planlagt at fortælle noget helt andet". (Sansecues).*
- *Forståelse af værdien af relationshistorierne. Hvem er jeg? For at kende mig selv må jeg kende min og mine næres historie. (Kontekstsammenhæng)*
- *Kan bruge min viden om egne narrationer i pædagogisk sammenhæng.*
- *Opstået genkendelse og forståelse af at andre har lignende følelser og situationer.*
- *Lokaliteters betydning betinget af, hvor du er i dit liv.*
- *Narrativ tænkning giver flere løsningsmuligheder. Mulighederne får lov at stå. Flere forståelsesmuligheder.*
- *"Jeg lærte mere på den korte tid, end jeg længe har følt!"*
- *I fortællingens form sætter vi følelserne i handling.*
- *Kontrollen bliver slået fra i koncentrationen om følelserne.*
- *"Da jeg cyklede hjem oplevede jeg pludselig, at jeg kendte min mor på en helt anden måde"* (Synsvinkel- , perspektiv skift)
- *Meget intenst*
- *Påvirkning og åbning af følelser.*
- *Lært at udvikle fokus fra spontant redskab til mere struktureret og mulighedsopmærksomhed.*

Det er karakteristisk for disse og mange andre udtalelser, at store dele af menneskets viden og erfaringer er baseret på narrationer, og i særdeleshed på narrationer om personer, som har været en del af det pågældende menneskes liv, hvilket også afspejler sig i forhold til de fortælle temaer, som har størst erindrings aktivering og erkendelses kraft. Et andet aspekt, som kommer meget stærkt frem er betydningen af de lokaliteter (steder), hvor vi har levet og lever vort liv. Betydningen af at have eller få fast grund under fødderne, finde fodfæste, finde sine rødder er ikke blot almene metaforer, men får ny aktualitet og betydning, når man dykker ned i sit livs narrationer.

Om det fortællende samværs betydning og muligheder i forhold til pædagog uddannelsen og det pædagogiske arbejde, blev der blandt andet sagt:

- *Alle i uddannelsen burde igennem et narrativt forløb. (udviklingsmedførende).*
- *Lærerrigt at kunne koble faglighed og erfaringer sammen i håndgribelige metoder.*
- *Det er vigtigt for en ægte forståelse, at have afprøvet en narrativ metode på egen krop. Mærket efter, hvordan virkningen fra fortællingerne er på egen krop og psyke.*
- *At få udviklet sin lytteevne og opmærksomhed*
- *At lære at sætte fokus på detaljer og det individuelle frem for det overordnede og generelle.*
- *Selv at have deltaget i en fortællerunde medførte dybere evaluering, aktivitet og interesse end ved teoretisk gennemgang. De rigtige spørgsmål blev stillet og refleksionerne var bemærkelsesværdigt tæt på emnerne.*
- *Meget påvirket af forløbet. Ser pludselig sammenhæng og forståelse.*

- *Godt at dele tanker med medstuderende og blive bekræftet. At sætte ord på refleksioner, gør dem mere nærværende.*
- *Fortællende samvær kan anvendes som middel til opbyggelse af en positiv ressourcebank.*

Ovenstående udtalelser peger klart på relevansen af fortællende (narrative) kommunikations- og erkendelsesformer i pædagoguddannelsen, og på metodens anvendelighed i forhold til pædagogens møde med børn og unge som er socialt og psykisk truede.

Det er i den forbindelse vigtigt, at det forebyggende arbejde ikke alene er noget, der sættes ind, når vi har set faresignalerne, men at det også er en naturlig del af samværet mellem forældre, pædagoger, lærere o.a., som er omsorgspersoner i børn og unges liv. Fortællinger kan i fiktive former rumme alt det unævnelige og svære, som tabuisering og berøringsangst måske ikke giver plads til i det daglige samvær.

Er barnet gennem sin opvækst blevet en naturlig del af kulturfortællingerne, som også indbefatter livskriser og –forandringer, virker dette i sig selv som en virksom del af handlingsmulighedernes reflektive beslutninger. Ofte lyder det, i sammenhæng med behandlingsarbejde og terapi, at barnet faktisk HAR sagt, at det overvejer selvmord. Ofte HAR der været tegn på suicidal adfærd langt tidligere end observeret. ”Jeg har sagt det” og er ikke blevet hørt! I forebyggende arbejde med børn og unge giver narrative metoder langt bredere muligheder for udvikling af aktiv lytning, og derudover udvikles lytning til også at indbefatte egenlytning: *Jeg lytter til mine egne følelser, og dermed reflekterer jeg, før jeg handler.*

Evaluerings af de studerendes projektforsøg:

De studerende havde i fire grupper valgt et centralt fokusområde, som de gennem feltarbejde indhentede viden og erfaringer om. Fokusområder var som for eksempel venskaber, spiseforstyrrelser, anbragte børn og unge blev i det pædagogiske felt udgangspunkt for undersøgelser blandt børn og unge i skoler, fritidsklubber og professionelle plejehjem. Af etiske grunde valgte de studerende ikke at medtage anbragte børn og unge i døgninstitutioner i deres undersøgelsesfelt. I de tilfælde, hvor de fandt det relevant anvendte de studerende erfaringer og vejledning fra pædagoger på de valgte områder.

De studerende har gennem deres projektforsøg diskuteret forskellen mellem narrative terapiformer og narrativ pædagogik. Denne diskussion tog udgangspunkt i indvendinger og betænkeligheder, som nogle studerende havde mødt i døgninstitutioner, som de havde besøgt, samt i egne generelle overvejelser om grænsen mellem almen pædagogik og terapi som behandling. De understregede i den forbindelse, at det narrative ikke kan reduceres til en metode, men mere er en måde at tænke på, og at anvendelsen af narrationer i forebyggende arbejde altid må tage højde for de omstændigheder og særlige forhold, der gør sig gældende i den pågældende institution.

De studerende fremhæver for eksempel, at de unge, som de mødt med narrative kommunikationsformer (fortællende samvær m.m.) havde givet udtryk for at de for første gang havde oplevet, at der blev lyttet til dem. Andre havde givet udtryk for, at de var blevet opmærksomme på vigtige nye ting om dem selv, for eksempel om venskabets betydning, og at de ved at lytte til andres fortællinger havde hørt noget som de følte, at de kunne anvende i deres eget liv.

De studerende fandt alle bekræftelse af deres narrative inspiration, og af betydningen af at lytte og blive lyttet til i det forebyggende arbejde med truede børn og unge. I fortællende samvær kan barnet og den unge opbygge egne ressourcer og mestringskapacitet, som vil gavne det i svære livssituationer. Barnets oplevelse af, at der findes voksne, der lytter aktivt uden at spørge inden om har i projektet medført en tillid til ejerskab af egne fortællinger. En tillid, der i forebyggende arbejde må anses for alfa og omega.

De studerende har i deres erfaringsopsamling udviklet grundsynet i deres pædagogiske arbejde med børn og unge, og de har opnået en erkendelse af, at forebyggende arbejde starter meget tidligt i barnets liv. Barnet opnår følelse af sammenhæng og mestring, såfremt dannelsen tager udgangspunkt i narrativ pædagogiske metoder.

De studerende oplevede en anderledes og dybere adgang til de børn og unge, de afprøvede den narrative metode med. De fik derigennem en klar fornemmelse af, at børn rigtig gerne vil fortælle. De kunne faktisk slet ikke få nok, når de opdagede, at der var voksne, der gerne ville lytte. De studerende oplevede, at børnene og de unge, som de mødte i projektføreløbet ikke behøvede mange signaler om, at der blev lyttet, før de fortalte løs, også om ting, de ikke havde forestillet sig, at de ville fortælle til næsten ukendte voksne. Muligheden for at anvende fortællingernes fiktion, ex. gennem 3. persons fortællinger, kunne guide de svære fortællinger frem. Problemstillinger / kriser o.a., som i virkelighedens verden er faktion for fortælleren, blev åbnet for en samtale mulighed gennem fortællingens fiktion. De studerende erfarede, hvorledes børnene og de unge qua denne nyåbnede mulighed fandt det langt lettere at få formuleret deres frustrationer og hvorledes de delte disse i åbenhed og tillid med de studerende.

Flere af de unge i institutionerne blev støttet af de medvirkende pædagoger i et ønske om fremover at etablere fortællende samværsgrupper i institutionerne som pædagogisk tilbud til de tilknyttede børn og unge. Således har udviklingsprojektet allerede sat sine spor i det pædagogiske felt i enkelte institutioner på Fyn.

Undervisningsforløbet, hvor de studerende selv havde mærket narrationernes indvirken på egen krop, var medvirkende til, at deres forløb med de implicerede børn og unge havde base i deres egne erfaringer med de muligheder, fortællende samvær giver. Vi er overbeviste om, at praktikforløbene for alle de studerende har været en fundamental bekræftelse på, at de her har været del af udviklingen af et vigtigt pædagogisk redskab.

Forslag til justeringer:

Efter forsøgsundervisningen tør vi godt lade narrationer stå mere alene som kommunikations- og erkendelsesform i undervisningen. Vi havde planlagt et kombinationsforløb, hvor vi også inddrog mere traditionelle undervisningsformer, med oplæg og debat, men opdagede at disse faktisk ikke var nødvendige. Narrationer i sig selv rummer meget stor læringsdynamik, idet de går den omvendte vej af traditionelle læringsformer. De tager udgangspunkt i de studerende aktuelle viden, erfaringer, indsigter, som er funderet i deres narrationer, åbner for andre studerendes narrationer gennem aktiv lytning, og lægger op til forundring og opdagelser. Underviseres opgave i en narrativ undervisningsform ændrer dermed også karakter, idet han/hun skal udfordre til nye erkendelser og til at søge ny viden. Det betyder at underviserens skal have større overblik og mere indsigt i livet og i det han/hun underviser i. Og det betyder at underviserens muligheder for at planlægge undervisningen ændres fra forløb og sammenhænge til indsigt i narrative temaer og udviklingsmuligheder.

I forløbet og efter de studerendes projektføreløb, viste der sig et behov for arbejde mere med en spørge og samtale måde, som appellere til "svar" som er fortællende/narrative. Vi inddrog en enkelt øvelse i forløbet, men var enige om at vi skulle undersøge dette felt mere, og finde egnede indfaldsvinkler til at øve disse sider af den narrative kommunikation.

Implementeringsmuligheder

De erfaringer, vi som undervisere og vejledere og de studerende har gjort gennem udviklingsforløbet, har medført stor interesse for feltet og åbnet forståelsen af at fortællende samvær er en meget velegnet pædagogisk metode i forebyggende arbejde blandt børn og unge og at det kan give kommende og nuværende pædagoger nye muligheder og kompetencer i mødet med truede børn og unge i deres pædagogiske arbejde.

Det er klart ønske fra os som undervisere og fra de studerende som deltog, at hele eller dele af dette undervisningsforløb, bliver en integreret og obligatorisk del af pædagoguddannelsen ved Fyns Pædagogseminarium. I den forbindelse har vi og vil vi tage følgende initiativer omkring selvmordsforebyggelse og generelt om anvendelse af fortællende (narrative) kommunikationsformer.

- at der i uddannelsens specialpædagogiske forløb indgår en fælles introduktion til problematikken omkring truede grupper af børn, unge og voksne, herunder selvmordsforsøg og anden selvdestruktiv adfærd, med henblik på at inspirere grupper af studerende til at vælge, at fordybe sig i disse målgrupper og problematikker i deres projektforsøg.
- At der tilbydes et valghold i studiets 2 og 4 semester, hvor studerende kan vælge et 3 ugers forløb om "Fortællende samvær (narrativer) i det forebyggende arbejde med truede børn, unge og voksne". Forløbet her været gennemført i maj 2003, med 21 studerende.
- At der er igangsat et internt udviklingsprojekt på afdelingen, sommerholdet, som handler om at anvende fortællende (narrative) kommunikationsformer, som en del af udviklingen af de studerendes pædagogiske faglighed.
- At inddrage erfaringerne i et efteruddannelseskursus (5 dage) for lærere og pædagoger, om "Fortællende samvær – på vej mod en narrativ pædagogik", som undertegnede lærere tilbyder i kursusafdelingen CVU Fyn i november 2003.
- At skrive en artikel om vores erfaringer med anvendelse af fortællende samværs og kommunikationsform, som bygger på dette og andre undervisningsforløb, og som kan danne grundlag for fremstillingen af et undervisningsmateriale om emnet. I den forbindelse har vi været meget inspireret af Elisabeth G Seljelids bog "Kan omsorg læres – om fortællinger som undervisningsmiddel"
- Etableret en arbejdsgruppe i CVU Fyn, som har til opgave at samle viden om og etablere nye projekter om anvendelse af narrative samværs- og kommunikationsformer i pædagogisk arbejde og i undervisning.
- Etableret kontakt med andre institutioner i CVU Fyn (Odense Seminarium Ungdomspædagogisk forsknings- og udviklingscenter EVU), der har arbejdet med forsøgs- og udviklingsprojekter om forebyggelse af selvmord , med henblik på fælles erfarings- og videns opsamling omkring forebyggelse og mistrivselss problemer blandt børn og unge.

Jens Peter Madsen & Jette Johansen.